

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

BACHELOROPPGAVE

Studieprogram: Lektorprogram med spesialisering i humanistiske fag

Kandidatnummer: 9543

Veileder: Jonas Fossli Gjersø

Tittel på bacheloroppgaven: Norsk Hydro og lettmetyallsatsingen

Antall ord: 8249

Antall vedlegg/annet: 0

Stavanger, 17.05.2022

dato/år

Innhold

Innledning.....	3
Historiografisk review om Hydro under andre verdenskrig og økonomisk landssvik.....	4
Kap 1 Europeiske økonomier under okkupasjon.....	5
1.1 Storøkonomisk sone under tysk kontroll	5
1.2 Utnyttelse av råvarer i de okkuperte landene	6
1.3 Norge under tysk okkupasjon.....	7
Kap 2 Norsk Hydro i den tyske krigsøkonomien.....	9
2.1 De tyske lettmetall planene	9
2.2 Norsk Hydro og Nordisk lettmetall.....	10
2.3 Kaos i lettmetallprosjektet og slutten på krigen	12
Kap 3 Ettermælet etter okkupasjonen	16
Landssviksaken mot Hydro.....	16
Et nytt felleskap rundt en ny historie.....	20
Konklusjon	24
Kildeliste	25
Primærkilde:	25
Sekundærkilde:.....	25

Norsk Hydro og lettmetallsatsingen

Innledning

Den 8. mai 1945 var den tyske krigsmaskinen beseiret, og Norge var endelig fri etter 5 år under tysk okkupasjon. Nå var det på tide å ta de skyldige som hadde sviktet landet sitt under krigen og gi dem dom for sitt landssvik. Det store spørsmålet var hvordan man skulle gjøre dette, og hva som skulle defineres som landssvik? Det var mange nordmenn som måtte forklare sine handlinger under krigen med mistanke for landssvik.

I denne oppgaven vil jeg sette et spesielt søkelys på Norsk Hydros rolle under krigen. De var med i den tyske storsatsingen på lettmetallindustri i Norge under krigen. Denne planen kom frem fra et stadig større behov for aluminium hos det tyske flyvåpenet. Denne satsingen skulle mangedoble den eksisterende aluminiumsproduksjonen i Norge. Dette samsvarte med Norsk Hydro sitt mangeårige ønske om å diversifisere produksjonen sin vekk fra bare å produsere kvelstoff. Dette førte til at Norsk Hydro ble en aktiv og samarbeidsvillig partner for å få til denne satsingen med tyskerne. I samarbeidet med tyskerne tjente Norsk Hydro gode penger og fikk tilgang på store mengder ressurser og satt igjen med verdier fra tyskerne etter krigen.

Dagens Norsk Hydro har mye av sitt fundament basert på lettmetallsatsingen under andre verdenskrig, og gjort det til det selskapet det er i dag. Min mening med denne oppgaven er ikke å fordømme Norsk Hydros handlinger under krigen. Min oppgave skal prøve å ta frem det kompliserte bilde som fantes i det norske samfunnet under okkupasjonen. Derfor har jeg valgt å stille spørsmålet «Hvordan kan Norsk Hydros aktiviteter under okkupasjonen bli brukt for å forstå nyansene i okkupasjonshistorien?».

For å svare på dette spørsmålet så vil jeg i første kapittel ta for meg hvordan tyskerne utnyttet og kontrollerte økonomiene til de landene de okkuperte, inkludert Norge. Det andre kapitlet skal ta for seg lettmetallsatsingen til tyskerne i Norge og hvordan Norsk Hydro var med i denne planen. I det siste kapitlet skal jeg se på selve landssviksetterforskningen mot Norsk Hydro, og hvordan fortellingen om okkupasjonstiden har forblitt relativt unyansert siden krigens slutt.

Dette er et tema som ofte har blitt neglisjert i historieforskningen om okkupasjonstiden, der det finnes lite norsk forskning på temaet. Det å forske på gråsonene i den norske polariserte okkupasjonshistorien kan også være komplisert, fordi denne perioden av norsk historie har blitt identitetsgivende og i en viss grad glorifisert. Derfor kan det å ta frem en historie som

avviker fra det storslåtte syne på okkupasjonshistorien være med på å respektere kompleksiteten til et slikt tabubelagt tema i Norsk historie som Norske krigsprofitorer under andre verdenskrig.

Historiografisk review om Hydro under andre verdenskrig og økonomisk landssvik

Andersens «*Flaggskip i fremmed eie*» tar for seg en detaljert beskrivelse av Hydros historie og deres handlinger under krigen. Andersen stiller kritiske spørsmål til lettmetallsatsingen og Hydros innblanding, men konkluderer at dette engasjementet til slutt ga positive utfall for både Hydro og Norge. Der Norsk Hydro ble et Norskeid selskap som hadde fått et nytt teknologisk grunnlag til å utvikle seg til det selskapet vi kjenner i dag. I boken «*Norske krigsprofitorer: Nazi Tysklands velvillige medløpere*» (2015) fokuserer Storeide på den tyske lettmetall prosjektet i Norge og hvordan Norsk Hydro og NACO var blandet inn i disse planene. Hun tar for seg et mer kritisk syn på Norsk Hydro og handlingene rundt lettmetall satsingen. Perspektivet at Norsk Hydro og den norske investorgruppen besto av ressurssterke menn som hadde nettverket til å komme seg unna landssviks dommer, og på grunn avist av dette greide de å profitere stort på okkupasjonen. Grimne sine to artikler «*Hvor står okkupasjonshistorien nå?*» (2009) og «*Hvordan har historieskrivingen om okkupasjonsårene skiftet over tid?*» (2020) tar for seg at historieskrivingen om norsk okkupasjonshistorie har vært for lite nyansert. Hvor okkupasjonshistoriens historiske aktører blir dømt enten som de gode eller de onde, fordi okkupasjonshistorien ikke har plass for gråsoner. Boldorf og Okazakis “*Economies under Occupation: The hegemony og Nazi Germany and Imperial Japan In World war II*” tar for seg hvordan lands økonomier under tysk og japansk okkupasjon ble utnyttet til fordel for okkupanten. Der de går nærmere inn på et utvalg av land og hvordan okkupantene håndterte og benyttet seg av landets ressurser. Hans Otto Frøland har også skrevet et kapittel i boken om den norske økonomien under okkupasjonen, hvor han mener at den største utnyttelsen av Norge var tyskernes voldsomme bruk av okkupasjonskontoen. Johs. Andenæs «det vanskelige oppgjøret» tar for seg rettsprosessen rundt landssviksakene, og problemene som oppsto rundt oppgjøret. Han forteller om vanskeligheten rundt det å dømme folk for økonomisk landssvik, og hvor det var vanskelig å sette grenser for hva som burde anses å være utilbørlig samarbeid med fienden.

Kap 1 Europeiske økonomier under okkupasjon

1.1 Storøkonomisk sone under tysk kontroll

Under andre verdenskrig kontrollerte Nazi-Tyskland mesteparten av Europa. Hovedmålet for okkupasjonen var å holde tysk kontroll over Europa, og kunne ta kontroll over råvarer som var viktig for krigsøkonomien til Tyskland. Hvordan landene ble styrt og behandlet kunne variere i stor grad. Forskjellene i behandling og styring av okkuperte områder kan bli delt opp på mange forskjellige måter, men jeg har valgt å benytte meg av Marcel Boldorf sin kategorisering fra boken «*Economies under occupation*». Han deler de forskjellige okkupasjonsformene opp i fire kategorier: alliance administrations, supervisory administrations, governmental administrations og colonial administrations.¹

Alliance administrations var en okkupasjonsform der styresmakten før okkupasjonen samarbeidet med Tyskland og fikk beholde sine representanter under tysk styre, og beholdt en grad av selvstendighet. Denne formen for okkupasjon kunne vi for eksempel finne i Danmark under krigen.²

Supervisory administrations gikk ut på at de lokale styresmaktene ble beholdt i et land, men styresmaktene var under kontroll av okkupantene. Dette kunne man se i land som Frankrike.³

Governmental administrations gikk ut på at nøkkelposisjonene i den administrative ledelsen i landet var under direkte kontroll av okkupanten. Denne formen for okkupasjon var vanlig under kommissariatene som i Norge og Nederland.⁴

Disse tre formene for okkupasjon var de som befant seg hovedsakelig i Vest-Europa. Det de hadde til felles var at den lokale befolkningen hadde en mulighet for å få administrative stillinger i okkupasjonsstyret. Mye av den nasjonale selvstendigheten ble respektert i disse landene, og førte til at de hadde mulighet til å forhandle med tyskerne om forskjellige vilkår for okkupasjonen.

¹ Marcel Boldorf og Tetsuji Okazaki, *Economies under Occupation: The hegemony of Nazi Germany and Imperial Japan in World War II* (New York: Routledge, 2015), 9-10.

² Ibid, 9.

³ Ibid, 9.

⁴ Ibid, 9-10.

Colonial administrations var den formen for okkupasjon som hovedsakelig ble gjennomført i Øst-Europa. Denne formen for okkupasjon besto av kraftig undertrykkelse av befolkningen og ingen muligheter for den lokale befolkningen til å innta administrative stillinger. ⁵

Når man snakker om okkuperte land under Tyskland så skiller man ofte mellom øst og vest Europa, siden det var ut fra ideologiske grunner at disse områdene ble behandlet på svært forskjellige måter. Ekspansjonen i øst var mer en utryddelse kampanje hvor tyskerne skulle få store landområder og få sitt såkalte «lebenraum». I vest hadde tyskerne en annen plan. De hadde en tanke om at Tyskland skulle opprette en storøkonomisk sone (*Großraumwirtschaft*). En del av planen var at de forskjellige valutaene som fantes i de okkuperte landene fikk en fast valutaveksling, og førte til at mange av valutaen i de okkuperte landene ble devaluert til fordel for den tyske mark. ⁶

De okkuperte landene under Tyskland befant seg også i en situasjon der de måtte betale store summer i okkupasjonskostnader til Tyskland for å holde ro og sikkerhet i landene. Dette hadde de rett til å gjøre ifølge Genève konvensjonen, men mye tydet på at det ble krevet mer enn de hadde krav på og disse pengene ble brukt til å finansiere kjøp av råvarer fra og konstruksjoner i de okkuperte landene. Dette betydde i prinsippet at de okkuperte landene betalte for sin egen okkupasjon og undertrykkelse. ⁷

1.2 Utnyttelse av råvarer i de okkuperte landene

Krigen tyskerne førte var ressurskrevende og krevde store mengder råvarer fra de okkuperte landene. Dette førte til at industrien i de okkuperte landene ble lagt til å forsyne den tyske krigsøkonomien med det den trengte. Boldorf og Okazaki viser at det ble importert krigsmateriell for 33,109 milliarder Reichmark⁸. Norge og Danmark sto for 915 millioner av dette.⁹ De okkuperte landene eksporterte også store mengder stål som var en av de viktigste ressursene for å kunne drive krigføring, og statistikken viste at fra 1941-1944 så sto de okkuperte landene for over 30% av alt stål som ble produsert i Tyskland og okkuperte områder¹⁰.

⁵ Ibid, 10.

⁶ Ibid, 10-11.

⁷ Ibid,12-13.

⁸ Ibid, 17.

⁹ Ibid, 17.

¹⁰ Ibid, 18.

Tyskland var derfor avhengig av import fra de okkuperte områdene for å kunne fortsette krigføringen, og dette førte til at de hadde fire mål når de okkuperte et land. Det første var å få kontroll over råvarer og andre krigsviktige varer gjennom tyskkontrollerte organer i landet. Det andre var å få kontroll over finansene og økonomien til de okkuperte landene, sånn at man kunne overføre store okkupasjonskostnader for å finansiere kjøp av råvarer og militære konstruksjoner. Den tredje var å få kontroll over priser på varer og lønninger. Det siste var å få kontroll over utenlandshandelen til landet. Med de fire områdene under kontroll så hadde de kontroll over økonomien og ressursene til landene de okkuperte og kunne utnytte dem for råvarer og tjenester for krigføringen.¹¹

1.3 Norge under tysk okkupasjon

Norge ble 9. april 1940 okkupert av Tyskland og dermed ble en del av den tyske krigsøkonomien frem til frigjøringen. Grunnene til at Norge ble okkupert av Tyskland besto i militære og økonomiske mål. Det militære aspektet av okkupasjonen var å få tilgang til norskekysten for å kunne blokkere de allierte fra det europeiske fastlandet¹². Dette førte til store utbygginger av festninger langs norskekysten. Det andre målet var økonomiske grunner, der Tyskland hadde en ambisjon om å etablere en tysk storøkonomisk sone i Europa¹³. Dette førte til at de ble satt i gang flere langsiktige investeringer i den norske økonomien i form av infrastruktur og norsk industri, selv om disse investeringene også hadde et militært aspekt under krigen.

Etter kaoset i det norske samfunnet etter det tyske angrepet på Norge ble det etablert et midlertidig råd av høyesteretten som skulle forvalte sivilsamfunnet. De prøvde i all hovedsak å holde et stabilt samfunn i Norge. Deres syn på hvordan man skulle forholde seg til tyskerne var å holde hjulene i gang. Dette betydde at folk skulle prøve å leve livene sine som vanlig og gå tilbake til arbeid. For næringslivet var det fremdeles en gråsone hva som var «å holde hjulene i gang» og hva som ville være utilbørlig bistand til fienden.¹⁴

Mot slutten av 1940 skulle presidentskapet i administrasjonsrådet bli enige med tyskerne om hvordan det sivile samfunnet skulle forvaltes. Administrasjonsrådet var en midlertidig løsning, og det var et behov for å finne en mer langsiktig løsning. Det var et ønske på norsk

¹¹ Ibid,12-13.

¹² Ibid,130-131.

¹³ Ibid, 1.

¹⁴ Anette H. Storeide, *Norske krigsprofitører: Nazi-Tyskland velvillige medløpere* (Gyldendal,2015), 30.

side om å utvide administrasjonsrådet, men dette ble avslått fra tysk side. De tre valgene som de sto ovenfor var 1. å abdisere kongen og danne en ny regjering 2. en NS-regjering ledet av Quisling og 3. Tysk kommisærstyre. Det første forslaget hadde blitt avvist av kongen og regjeringen som befant seg i London. Den andre løsningen med å ha en NS-regjering var ikke aktuell for noen av de norske representantene i møte. Det 3. var heller ikke ønskelig der tyskerne skulle ta full kontroll over Norge. Det brøt ut harde diskusjoner mellom nordmennene og tyskerne, og 18. september 1940 så ble det brudd i forhandlingene mellom partene. Dette førte til at tyskerne gikk inn for det 3. forslaget og dannet kommissariatet i Norge under ledelse av Terboven.¹⁵

Under hele okkupasjonen så befant Norge seg i en særposisjon i forhold til andre land under tysk okkupasjon. Norge hadde et importoverskudd med Tyskland, der det oftest var vanlig å ha et importunderskudd¹⁶. Dette førte til at store mengder ressurser ble forflyttet til Norge under krigen. Det andre var at mesteparten av pengene fra okkupasjonskostnadene ble tilbakeført til den norske økonomien og havnet ofte på norske hender, og førte til at noen nordmenn kunne profitere på okkupasjonen¹⁷.

Tidlig under okkupasjonen så ble det en enighet mellom nordmennene og tyskerne om å etablere en okkupasjonskonto i Norges Bank. Dette var en konto hvor tyskerne kunne ta ut lån for å finansiere kostnadene for okkupasjonen av Norge¹⁸. Dette var lovlig under internasjonal lov. Disse pengene kunne gå til kostnader for forsyninger av mat og utstyr til soldatene som var i Norge. Denne kontoen hadde heller ikke noen begrensinger for uttak fra tysk side¹⁹. Dette førte til at kontoen ble brukt til finansiering av byggeprosjektene i Norge. Når krigen var over så hadde okkupasjonskostnadene kommet på over 11 milliarder kroner, der 4,8 av disse var byggeprosjekter.²⁰

Byggeprosjektene i Norge gjorde krav på store mengder ressurser og arbeidskraft. Tyskerne ansatte mange nordmenn til å jobbe på disse prosjektene. I 1941 var det 150-175 tusen som jobbet for tyskerne på anleggsområder rundt i hele Norge²¹. Disse arbeiderene besto av 15% av den norske arbeidskraften²². Mange av disse nordmennene jobbet i norske firmaer som

¹⁵ Storeide, *Norske krigsprofitører*, 85-86.

¹⁶ Boldorf og Okazaki, *Economies under Occupation*, 131-132.

¹⁷ *Ibid*, 136.

¹⁸ *Ibid*, 135.

¹⁹ *Ibid*, 135.

²⁰ *Ibid*, 136.

²¹ *Ibid*, 132.

²² *Ibid*, 132.

underleverandører der Wehrmacht hadde kontrakt med 4688 bedrifter innen bygg og anleggs industrien.²³ Selv om det var mange nordmenn som jobbet på disse konstruksjonene så trengte tyskerne flere arbeidere, dette førte til at i løpet av krigen sendte de rundt 130 tusen tvangsarbeidere til å jobbe i Norge.²⁴ Mesteparten av disse tvangsarbeiderne var sovjetiske krigsfanger og slavearbeidere.

Hans Otto Førland konkluderer i sitt kapittel om den norske økonomien under okkupasjonen med å understreke at den største utnyttelsen av Norge fra tyskerne var de store okkupasjonskostnadene som ble lagt på Norge og var lovstridig med internasjonale lover i forhold til hva man kunne kreve. Han henviser til at SSB gjorde en beregning at okkupasjonskostnadene besto av noe mellom 34 - 37 % an den samlede nasjonalinntekten til Norge i 1940 til 1943.²⁵

Kap 2 Norsk Hydro i den tyske krigsøkonomien

2.1 De tyske lettmessall planene

Etter okkupasjonen kom det mange tyske forretningsfolk og statsmenn til Norge. En av disse var Heinrich Koppenberg. Han var en beryktet industrileder i Tyskland og var leder hos den tyske flyprodusenten Junkers²⁶. Han var en sterk kandidat når Herman Göring var på utkikk etter en person som kunne realisere sin nye plan i Norge.

Da Koppenberg ble innkalt til et møte i 1940 med Herman Göring der han fikk tilbudet om å bli ansvarlig for den norske aluminiumindustrien²⁷. Grunnen til at Göring var interessert i norsk aluminium industri var at han var misfornøyd med aluminiums kvoten som Luftwaffe hadde blitt tildelt²⁸. Derfor skulle den norske aluminiumindustrien bli Luftwaffes sin nye og eksklusive produsent. Koppenberg fikk ansvaret for å undersøke om de norske produsentene hadde kapasiteten til å eksportere til Tyskland og hvordan de kunne øke produksjonen i Norge²⁹. Dette førte til at han tok en reise gjennom Norge for å kartlegge den norske aluminiumindustrien. Det første stoppe var den største aluminiumsprodusenten i Norge, *Norsk Aluminium Company (NACO)*.

²³ Ibid, 138.

²⁴ Ibid, 132.

²⁵ Ibid, 142-143.

²⁶ Storeide, *Norske krigsprofitører*, 28.

²⁷ Ibid, 29.

²⁸ Ibid, 29.

²⁹ Ibid, 29-30.

NACO hjalp Koppenberg med å få en oversikt over aluminiumsindustrien i Norge. 9. oktober 1940 overleverer toppledelsen i NACO et sort hefte til Koppenberg med en oversikt over en mulig ekspansjon for aluminiumproduksjon i Norge. Dette dokumentet konkluderte med at det var mulig å øke produksjonen fra 36 tusen tonn opp til 60 tusen tonn aluminium i året³⁰. Ifølge planen til NACO var dette makskapasiteten til de daværende fabrikkene i Norge. Når koppenberg mottok dette dokumentet så valgte han å doble disse planene opp til 120 tusen tonn i året³¹. Planene ble utvidet enda mer når Reichsluftfahrtministerium så dokumentet og de endret planene til at produksjonen skulle være 135-140 tusen tonn aluminium pr år³². Dette skulle gjøres med bygging av nye vannkraftverk og fabrikker i Norge. Denne nye satsingen skulle bli bygget og administrert av det nyopprettede selskapet Nordag AG, som hadde blitt opprettet på ordre av Herman Göring og ble finansiert av Reichsluftfahrtministerium³³.

Et problem som de sto ovenfor var at det var mangel i Tyskland på råstoffet bauksitt, som ble brukt til produksjon av aluminiumoksid. Det var her Norsk Hydro kom inn i Koppenbergplanene. Norsk Hydros deltakelse i Koppenbergplanene gikk ut på at de skulle starte produksjon av aluminiumoksid til den nye lettmetallsatsingen. Dette var en av de viktigste produktene til produksjon av aluminium. Hydro skulle produsere aluminiumoksid på en ny metode som gikk ut på å benytte det norske mineralet labradoritt³⁴. Dette var en metode som Hydro bare hadde prøvd ut på et eksperimentelt nivå, men aldri prøvd ut i industrielt skala. Hvis denne metoden fungerte, så ville dette hjelpe på bauksitt mangelen i det tyske riket.

2.2 Norsk Hydro og Nordisk lettmetall

Norsk Hydro hadde lenge vært majoritets eid av franske aksjonærer under ledelse av generaldirektør Axel Aubert. I 1927 hadde Norsk Hydro mistet store markedsandeler innen kvelstoffmarkedet, og fabrikkene og metodene de brukte var utdaterte og ineffektive³⁵. Dette førte til at Norsk Hydro hadde behov for å modernisere metodene sine. Norsk Hydro fant en løsning i det tyske selskapet IG Farben. IG Farben var et selskap som hadde blitt til ved at de største kjemiselskapene i Tyskland hadde slått seg sammen, og hadde monopolstatus i

³⁰ Ibid, 100.

³¹ Ibid, 102.

³² Ibid, 102-103.

³³ Ibid, 112.

³⁴ Ibid, 57.

³⁵ Ketil Gjørlme Andersen, *Flaggskip i fremmed eie: Hydro 1905-1945*(Oslo,Pax forelag A/S, 2005), 244.

Tyskland innen kjemiske produkter³⁶. De hadde funnet opp en ny og effektiv metode for produksjon av nitrogen, og på grunn av størrelsen deres så hadde de tilgang på store mengder kapital. Dette førte til at Norsk Hydro inngikk en samarbeidsavtale med IG Farben 12.november 1927³⁷. Denne avtalen gikk ut på at IG Farben skulle betale for ombyggingen av Norsk Hydros fabrikker og gi tilgang på kvelstoff metoden deres. I bytte for dette så måtte Hydro gi tre prosent av netto fortjenesten sin som avgifter for bruk av metoden deres, og så fikk IG Farben 25 % eierskap i Norsk Hydro³⁸. Dette førte til at Norsk Hydro og IG Farben hadde et tett samarbeid, og der dette samarbeidet ble enda tettere i løpet av krigen.

Norsk Hydro hadde lenge ønsket å diversifisere produksjonen sin vekk fra å bare produsere kvelstoff, og ønsket å komme inn i lettmetallindustrien³⁹. I 1940 så var det mangel på magnesium i Tyskland. Dette førte til at IG Farben og Norsk Hydro ble enige om å danne et nytt selskap som skulle produsere magnesium i Norge⁴⁰. Dette selskaper skulle hete Nordisk Magnesium Elektron A/S. I de første forhandlingene i desember 1940 så ble IG Farben og Hydro enige om at det nye selskapet skulle eies likt av begge partene⁴¹. Men da forhandlingene i begynnelsen av 1941 fant sted krevde IG Farben 51% eierskap av selskapet⁴². Når to representanter fra IG Farben skulle ta forhandlinger videre med Hydro i Oslo i slutten av januar 1941 møtte de på Koppenberg. Her så ble det nye magnesiums selskapet et tema og Koppenberg kom med forslaget at selskapet kunne produsere mer enn bare magnesium. Dette førte til at det påtenkte selskapet skulle ikke bare produsere magnesium på Herøya, men også aluminium og aluminiumsoksid⁴³. Dette skulle gjøres sammen med IG Farben og den tyske staten gjennom Nordag. Disse forhandlingene var ikke Hydro klar over. Dette medførte til at situasjonen var endret når IG Farben og Hydro, slutten av februar 1941, skulle forhandle om magnesiums selskapet. De fikk vite at magnesiums prosjektet hadde blitt til en stor lettmetallsatsing med Nordag med på eiersiden⁴⁴. Dette betydde at Norsk Hydro skulle være med i en industriell satsing med den tyske staten. Det som derimot var et problem for Hydro, var hvordan de skulle finansiere sin eierandel i det nye selskapet?

³⁶ Ibid, 270.

³⁷ Ibid, 280.

³⁸ Ibid, 281.

³⁹ Ibid, 360.

⁴⁰ Storeide, *Norske krigsprofitører*, 122.

⁴¹ Ibid, 126.

⁴² Ibid, 142.

⁴³ Ibid, 143.

⁴⁴ Ibid, 142.

Norsk Hydro fant en måte de kunne finansiere sin del av det nye lettmetall selskapet, og det var gjennom å foreta seg en kapitalutvidelse av Norsk Hydro. 43,05% av de nye aksjene kunne disponeres fritt av Hydros sitt styre⁴⁵. Under de nye forhandlingene om lettmetall selskapet ble de enige om at disse 43,05% skulle bli kjøpt av en tysk/norsk investorgruppe. Dette innebar at IG Farben skulle kjøpe 1/3 av disse aksjene, 1/3 skulle kjøpes av Nordag og den siste 3. delen skulle bli kjøpt av en norsk gruppe investorer⁴⁶. De resterende 56,95% av nytegingene skulle gå til de gamle investorene, hvor IG Farben også var en av disse med sin 25% eierskap av Hydro før krigen. Det som var problematisk med denne avtalen var at de franske eierne i Hydro som hadde hatt en majoritet av aksjene før krigen også hadde rett på å tegne seg aksjer i denne kapitalutvidelsen. Disse franske aksjonærene fikk ikke lov til å være med på denne nytegingen. Dette var noe de franske investorene ville klage på etter krigen, og krevde at kapitalutvidelsen skulle sees som ugyldig.

Når det gjaldt den norske investorgruppen så hadde ledelsen i Hydro gode kontakter med andre i næringslivet. Spesielt så var det Thomas Fearnley og Marcus Wallenberg. Begge var styremedlemmer i Norsk Hydro og andre selskaper i Norge. Den norske investorgruppen ble organisert av Thomas Fearnley og Bjarne Eriksen våren 1941⁴⁷. Denne investorgruppen fikk navnet Oslo-konsortiet, og den største bidragsyteren i denne gruppen var Orkla Grube A/S. Orkla hadde tjent gode penger gjennom sin gruvedrift og brukte mye av disse pengene på å investere i andre selskaper⁴⁸. Orkla var også eid av Stockholms Enskilda Bank (SEB), som hadde lyst til å være med i kapitalutvidelsen. Dette var ikke mulig, så Orkla kjøpte også aksjer på vegne av SEB i Orklas navn. Det som var felles for alle de norske deltakerne i Oslo-konsortiet var at de hadde familiære eller forretningsmessige bånd til Thomas Fearnley⁴⁹.

2.3 Kaos i lettmetallprosjektet og slutten på krigen

I 1941 så valgte Alex Aubert som var generaldirektør for Hydro å gå av med pensjon. Dette førte til at Bjarne Eriksen som var leder for den juridiske avdelingen i Norsk Hydro overtok stillingen som generaldirektør⁵⁰.

Ut ifra de ambisiøse målene til Koppenbergplanene så ville dette bli den største industrielle investeringen i Norge frem til da, og gjøre Norge til en storprodusent av lettmetall. Derimot så

⁴⁵ Ibid, 190.

⁴⁶ Ibid, 166.

⁴⁷ Ibid, 193.

⁴⁸ Ibid, 193.

⁴⁹ Ibid, 195.

⁵⁰ Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, 397.

møtte prosjektet fort mange problemer. Det var mange byggeprosjekter som foregikk i Norge på denne tiden i regi av tyskerne, der det største var byggingen av fort langs norskekysten. Dette førte til at det var stor mangel på norske arbeidere, og det førte til at tyskerne måtte sende arbeidere til Norge. Det var en del tyske arbeidere som ble sendt, men for det meste så var det krigsfanger fra Sovjetunionen og slavearbeidere som ble sendt. Disse arbeiderene var kritiske for å dekke det store behovet for arbeidere på byggeplassene i Norge under krigen.

Det var også et problem med å få tilgang på nok maskiner til fabrikkene i Tyskland, og dette førte til at Norsk Hydro måtte kjøpe maskiner fra Sverige. Dette førte til at Norsk Hydro måtte ta opp et lån på vegne av Nordisk lettmetall for å få tak i disse maskinene. Dette gjorde de gjennom Stockholms Enskilda Bank, der de i 3. desember 1941 tok ut et lån på 6,8 millioner.⁵¹

Med Hydros deltagelse i Nordisk lettmetall AS, skulle de bygge et aluminiumoksid fabrikk på Herøya og vannkraftverket på Mår. IG Farben skulle også være med på å bygge de resterende anleggene som krevdes på Herøya for å kunne starte produksjon av lettmetall. I dette inngikk en magnesium fabrikk, en aluminium fabrikk og noen mindre fabrikker til produksjon av hjelpestoffer som krevdes til produksjonen. De mennene som krevdes var vanskelig i å fa tak i, men etter noen forhandlinger med Wehrmacht og Organisasjon Todt så fikk de tildelt arbeidere til lettmetallprosjektet⁵². Dette førte til at Norsk Hydro måtte benytte seg av krigsfanger og slavearbeidere gjennom Nordisk lettmetall, men antallet og i hvor stort omfang dette ble benyttet av Norsk Hydro finnes det ingen kilder på.

Når krigen sluttet å gå i tyskernes favør og mangelen på ressurser i den tyske krigsøkonomien ble enda større førte dette til en omorganisering av prosjektene til Tyskland i Europa. Den nyinnsatte lederen for krigsøkonomien Albert Speer fikk i oppgave å løse denne ressursmangelen og øke produksjonen av krigsviktig materiell for videre krigføring⁵³. Dette førte til at han valgte å stoppe videre bygging av lettmetall fabrikkene i Norge, siden fremgangen i prosjektet hadde vært lite tilfredsstillende. Derimot så ble Norsk Hydros og IG Farbens arbeid på Herøya unntatt denne stoppen, fordi byggingen deres var den eneste delen av planene som faktisk lå i rute og så ut til å bli driftsklar sommeren 1943⁵⁴. Dette kunne skyldes at Norsk Hydro og IG Farben hadde hatt gode ledere og hadde ført til en effektiv

⁵¹ Storeide, *Norske krigsprofitører*, 216.

⁵² Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, 402.

⁵³ Storeide, *Norske krigsprofitører*, 251.

⁵⁴ Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, 421.

byggeprosess. Dette var en skremmende tanke for de allierte, fordi dette betydde at tyskerne ville få tilgang til krigsviktige ressurser som kunne forlenge krigen og styrke kampdyktigheten til Tyskland. Dette førte til at de allierte laget en plan for å stoppe at disse fabrikkene skulle bli driftsklare. Dette fikk Norsk Hydro oppleve lørdag 24.juli 1943. Da kom det flere amerikanske bombefly over Herøya og bombet fabrikkene⁵⁵. Dette sendte sjokkbølger i ledelsen i Norsk Hydro, siden også en av kvelstoff fabrikkene deres på Herøya hadde blitt offer for bombingene. Det var et ganske tydelig tegn fra de allierte om hva de tenkte om fabrikkene på Herøya. Norsk Hydro hadde hele tiden sett på seg selv som en nøytral bedrift, der de bygget opp fabrikker som ville komme Norge til gode⁵⁶. Planen var at fabrikkene skulle være ferdig når krigen var over. Derimot så er det vanskelig å se bort fra at hvis fabrikkene hadde blitt driftsklare under krigen at ville de ha blitt brukt til krigsindustrien. Bombingen av Herøya gikk hardt inn på generaldirektør Eriksen.

Det at kvelstoff fabrikkene til Hydro var hardt skadet etter bombingene av Herøya førte til at Hydro også måtte redusere produksjonen av tungtvann siden det ikke lenger var behov for så mye hydrogen til produksjon av kunstgjødsel. Dette var tyskerne uenige i, siden de trengte mer tungtvann til forskningen sin. Det kom et krav til Hydro om å ha en kunstig produksjon av tungtvann for å kunne fortsette leveransen til Tyskland⁵⁷. Det var her Eriksen satte ned foten. Han hadde blitt bedt om et møte med kommissariatet 4. august 1943, der dette skulle være en av temaene for møtet⁵⁸. På forhånd så hadde Eriksen sendt ut et brev til styret i Hydro om at han ville nekte å øke produksjonen av tungtvann i frykt for at dette ville føre til en alliert bombing av anlegget. Når Eriksen møtte opp på møtet med kommissariatet nektet han å etterkomme kravet og ville fortsette samme produksjon av tungtvann. 16. august 1943 ble Eriksen satt i fangenskap av tyskerne fordi han var reserve offiser i det norske forsvaret, men den egentlige grunnen var nok at han nektet for kravene til tyskerne⁵⁹. Dette førte til at Norsk Hydro sto uten en klar leder, og førte til at Aubert måtte ta over som generaldirektør av Norsk Hydro igjen⁶⁰.

Etter at anleggene var ødelagt på Herøya så mente Speer at det ikke var hensiktsmessig å bygge opp fabrikkene igjen, siden dette ikke ville bedre krigssituasjonen til Tyskland⁶¹.

⁵⁵ Ibid, 421.

⁵⁶ Ibid, 421-422.

⁵⁷ Ibid, 422.

⁵⁸ Ibid, 422.

⁵⁹ Ibid, 422.

⁶⁰ Ibid, 423.

⁶¹ Ibid, 425.

Aksjonærene i Nordisk lettmetall var uenige i denne avgjørelsen og hadde lyst til å fortsette arbeidet på Herøya. Dette inkluderte også Norsk Hydro. Nordag, IG Farben og Norsk Hydro krevde også erstatning for skadene etter bombingene. De fikk til slutt kravene sine innfridd, og dette førte til at Norsk Hydro var det eneste ikke-tyske bedriften som fikk benytte seg av en slik ordning. Derimot så ble aldri disse pengene betalt til Norsk Hydro, fordi krigen tok slutt før dette var mulig. Blant aksjonærene i Nordisk lettmetall hadde de også inngått en avtale på hvordan de skulle fordele tapene med Nordisk lettmetall. Denne avtalen var spesielt til fordel for Norsk Hydro, siden de hadde lidd størst tap med tapet av kvelstoff fabrikk. Dette førte til at Nordag og IG Farben skulle påta seg alle kostnader til Nordisk lettmetall.

Førsteprioriteten til Hydro var å bygge opp kvelstoff fabrikk på Herøya. For å gjøre dette trengte Hydro enda et lån fra SEB. Denne gangen kontaktet de den norske regjeringen i London for tillatelse om oppbyggingen av fabrikk⁶². Den norske regjeringen var for dette forslaget, men Storbritannia og USA var imot⁶³. Grunnen til dette var at kvelstoff fabrikk ikke bare produserte kunstgjødsel, men også soda⁶⁴. Dette er et stoff som kunne brukes til produksjon av sprengstoff. Det ville også føre til at Hydro måtte øke produksjonen av tungtvann for å få tilgang på hydrogen⁶⁵. Svaret som Hydro fikk fra den norske regjeringen var derfor at de støttet gjenoppbyggingen, men de kunne ikke garantere at fabrikk ikke ville bli bombet igjen⁶⁶. Dette førte til at Hydro hadde støtte fra regjeringen og var klare til å bygge opp fabrikk igjen. IG Farben var også med på gjenoppbyggingen. Dette gjorde at det ikke tok lang tid før fabrikk var driftsklar igjen, og i sommeren 1944 så var fabrikk på 90% av tidligere produksjon⁶⁷.

Krigen gikk stadig dårligere for tyskerne og 8. mai 1945 så var krigen over. Norsk Hydro hadde overlevd krigen, og hadde gått med overskudd gjennom nesten hele okkupasjonen. Nå som Norge var et fritt land igjen så var det på tide med å samle landet igjen og straffe de som hadde sviket landet. Det var nå Hydro måtte forklare seg om sine handlinger under krigen.

⁶² Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, 427.

⁶³ *Ibid*, 427.

⁶⁴ *Ibid*, 427.

⁶⁵ *Ibid*, 427.

⁶⁶ *Ibid*, 430.

⁶⁷ *Ibid*, 430.

Kap 3 Ettermålet etter okkupasjonen

Landssviksaken mot Hydro

Etter Tysklands kapitulasjon var det på tide å stille de som hadde utilbørlig samarbeidet med tyskerne for retten. Det var et stort ønske i befolkningen om å ta de som frivillig hadde samarbeidet med okkupasjonsmakten. Problemet som regjeringen hadde var hvem man skulle straffe og hvordan det skulle gjøres. Det andre aspektet var hva som var realistisk å få til uten at det skadet det krigsherjede landet. Regjeringen ønsket en rask prosess for å dømme de som var skyldige for landssvik for å kunne legge det bak seg for å kunne fokusere på å bygge opp landet igjen. Over 90 000 ble gransket for landssvik, 46 000 fikk fellende dommer, 18 000 ble straffet med fengsel⁶⁸.

I mange saker var skyldspørsmålet ganske tydelig som om man hadde vært medlem i NS. Derimot når det gjaldt økonomisk landssvik var det mye mer komplisert å komme frem til om de hadde samarbeidet innen rettferdige rammer eller hadde hatt et utilbørlig samarbeid med tyskerne. Det ble formulert en bestemmelse i forsøk på å presisere hva utilbørlig samarbeid til tyskerne var.

«Som utilbørlig bør forholdet i alminnelighet anses bl.a. dersom den ervervsdrivende selv har innledet forbindelsen med fienden eller arbeidet i nær forståelse med ham eller har søkt å påskynde eller utvide virksomheten uten å være tvunget til det eller har søkt fiendtlig hjelp for å hindre eller vanskeliggjøre kontroll eller rettsforfølging eller har skaffet seg eller andre utilbørlig pris eller fortjeneste eller andre utilbørlige fordeler»⁶⁹

Denne formuleringen var fortsatt vag og vanskelig å dømme etter. Johs Andenæs kommer i boken sin med noen faktorer som ble viktige for å definere om man skulle dømme noen for økonomiske forhold som var utilbørlige med tyskerne. Det første var å se på om tjenestene de hadde tilbudt var krigsviktige eller ikke. Leverte de materialer eller arbeidere til byggingen av festninger og flyplasser, eller var det til sivile mål som kraftverk, jernbaner og veier? Hadde bedriften tatt på seg oppdragene på eget initiativ eller ble de satt under tvang? Det siste var om det var en etablert bedrift som påtok seg oppdragene for holde arbeid til arbeidstokken

⁶⁸ Josh. Andenæs, *Det vanskelige oppgjøret* (Oslo, Tanum-Norli, 1979), 165.

⁶⁹ Ibid, 135.

sin, eller var det et nyttetablert selskap som ville utnytte de økonomiske mulighetene som befant seg under okkupasjonen? ⁷⁰

Etter krigen fikk høyesteretts advokat Otto Wiersholm i oppdrag å undersøke forholdene rundt Norsk Hydros deltagelse i Nordisk lettmetall og samarbeid med tyskerne⁷¹.

Etterforskningen mot Hydro tok 5 år, og mange i ledelsen ble avhørt. Når Wiersholm leverte inn sin etterforskning av Norsk Hydro i 1950 til politiet sin avdeling for landssviksaker, så ble de svært misfornøyd med arbeidet hans. Innstillingen hans var kun på to sider, og Hydros deltakelse i Nordisk lettmetall ble ikke nevnt en gang⁷². Wiersholm konkluderte med at Norsk Hydro ikke hadde gjort noen handlinger som var i strid med landssvikloven. Politiet valgte ikke å sette i gang med en ny etterforskning. De valgte å sette inn Kaare Haavik fra landssvikavdelingen til å supplere arbeidet til Wiersholm⁷³. En grunn til at Wiersholm sin innstilling var såpass kort kunne skyldes en erklæring som hadde blitt sendt fra politiet til den Norske bank to år tidligere. Dette handlet om at Norsk Hydro hadde 2 millioner dollar i USA og Canada i form av patentavgifter⁷⁴. USA og Canada ville ikke gjøre disse pengene tilgjengelige for Norsk Hydro før de fikk bekreftelse på at Norsk Hydro hadde sitt på det rene under krigen. Erklæringen sa at styremedlemmene i Norsk Hydro (inkludert Eriksen) ikke var eller hadde vært under etterforskning for landssvik.

Dette var ikke tilfellet, Wiersholm holdt akkurat på med å etterforske Norsk Hydro for landssvik. Det kan hende at han oppfattet dette som en forhåndsfrifinnelse fra politiet sin side, siden både finansministeren og politimesteren hadde gått god for denne erklæringen.

Det stod også i erklæringen at «*Under disse omstendigheter har jeg ikke funnet grunn til å utarbeide noen detaljert rapport, ...*»⁷⁵

Dette kan ha ført til at Wiersholm ikke utarbeidet en detaljert rapport i sin undersøkelse.

Når Haavik skulle supplere etterforskningen mot Hydro så var han mer kritisk til Hydros forhold til tyskerne under krigen. Han skrev «*Det må være hevet over tvil at Hydros deltagelse i Lettmetall innebar bistand til fienden.*»⁷⁶. Derimot så kom de begge frem til samme konklusjon at det var Aubert alene som hadde stått for forhandlingene med tyskerne

⁷⁰ Ibid, 139.

⁷¹ Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, 439.

⁷² Ibid, 440.

⁷³ Ibid, 440-441.

⁷⁴ Ibid, 441.

⁷⁵ Hnr. 5588, mappe1, nr 2, Landssvikarkivet, Oslo politikammer. Side 2

⁷⁶ Ibid, Side 6

rundt lettmetall prosjektet. Siden han hadde dødd og ikke kunne komme med sin side av saken så ble ikke dette tatt videre. Det var flere i ledelsen inkludert Eriksen som påstod at Norsk Hydro hadde vært i en tvangssituasjon under krigen. Eriksen hadde forklart i sitt avhør at han hadde fått hørt fra Aubert at de tyske lettmetall planene skulle skje uansett, og hvis Norsk Hydro ikke ville samarbeide så kom de til å ta over ledelsen av Hydro⁷⁷. Derimot så kom det motsigende uttalelser om under etterforskningen om at Norsk Hydro hadde vært under tvang.

Dr. Haavard Martinsen som var formann i styret til Den norske Creditbank forklarte at han hadde hatt samtaler og møter med både Aubert og Eriksen om et lån på 10 millioner kroner til finansiering av lettmetall prosjektet⁷⁸. Han beskriver møte med Eriksen som dette

«Der ble ikke under dette møtet antydning noe om at Hydro ikke frivillig gikk inn for saken.»⁷⁹

Han ble også ganske opprørt over at Norsk Hydro hadde sagt at de hadde vært under tvang etter krigen var ferdig. Dette synspunktet var helt nytt og ukjent for han. Martinsen tok også frem at han hadde vært med Aubert på en befaring på Herøya i 1941.

«... uttalte Aubert sin glede over at han nå hadde fått virkeliggjort planer som han lenge hadde syslet med å få gjennomført»⁸⁰

Han kommer også med sine egne tanker om at lettmetall prosjektet var ønskelig for Hydro.

«Martinsen kunne så langt fra få inntrykk av at startingen av Lettmetall og Herøya-anleggene var skjedd mot Auberts eller Hydros ønske, at det tverimot måtte sies å være sterkt ønsket utvikling for Hydro. Aubert uttalte også sin tilfredshet over at Hydro nå endelig hadde fått to ben å stå på, og ikke bare ett.»⁸¹

Disse påstandene kan også bli bekreftet av et skriv som ble sendt fra Aubert til styret i Norsk Hydro 8.mai 1941⁸².f

«Som mine kolleger i styret vil erindre har jeg gjennom flere år arbeidet med planer om anleggelse av nye fabrikker for fremstilling av andre produkter enn vårt hittidige

⁷⁷ Ibid, Side 15-16

⁷⁸ Ibid, Side 16

⁷⁹ Ibid, Side 16-17

⁸⁰ Ibid, Side 17

⁸¹ Ibid, Side 17

⁸² Ibid, Side 18

hovedprodukt kvelstoff. Herunder har jeg i første rekke arbeidet med planer om bygging av en magnesium og/eller aluminiumfabrik...»⁸³

«Jeg er derfor ikke i tvil om at når det nu er anledning for vårt selskap til å gjennomføre disse planer i samarbeid med I.G. Farbenindustrie og Nordische Aluminium Aktiengesellschaft, - så er dette en ordning som vil være til stor fordel for vårt selskap.»⁸⁴

Selv om det finnes flere mistenksomme forhold med Norsk Hydro under krigen og gjennomføringen av etterforskningen rundt Hydro, så er det enda et forhold som er med på å komplisere denne prosessen. Etter at London regjeringen kom tilbake til Norge etter krigen var det mye som måtte gjøres for å få det norske samfunnet på fote igjen. Det som var hovedprioriteten var å bygge opp landet igjen, og dette innebar å bygge opp den norske industrien og sikre arbeid til folket. En viktig faktor i denne gjenoppbyggingen var å få tilgang til utenlandsk valuta. Det var her Norsk Hydro kom inn. Mye av jordbruket i Europa måtte bygges opp igjen etter krigen, og det krevde også mye kunstgjødsel. Dette var hovedproduktet til Norsk Hydro. Dette førte til at markedet for kunstgjødsel var veldig bra for Norsk Hydro og de fikk inn store inntekter i utenlandsk valuta, som var til stor fordel for staten.

På grunn av dette var Norsk Hydro som en av de største bedriftene i Norge en viktig del av oppbyggingsprosjektet i Norge⁸⁵. Etter krigen hadde den Norske staten blitt en majoritets-eier i Norsk Hydro. Dette ble de siden direktoratet for fiendtlig eiendom hadde konfiskert alle aksjer i Norsk Hydro fra tyske aksjonærer⁸⁶. Dette medførte også at den norske staten hadde store eierinteresser i Norsk Hydro, og hvis styret hadde måtte forsvare sine handlinger i en rettsal så kunne dette vært dårlig for Norsk Hydro. Det var derfor en fordel at etterforskningen mot Hydro hadde hvitvasket handlingene deres.

Derimot så var det i begynnelsen ikke ønskelig av Norsk Hydro sine aksjonærer å være majoritets-eid av den norske staten, og det førte til forhandlinger i 1947 der staten reduserte sin eierandel fra 53% til 47% av selskapet⁸⁷. Disse forhandlingene ga også gode betingelser for Norsk Hydro som fikk 50% eierskap av det som var igjen av Nordisk lettmetall og staten hadde den andre halvparten⁸⁸. Gjennom samarbeidet med staten så ble lettmetall prosjektet

⁸³ Ibid, Side 18

⁸⁴ Ibid, Side 18

⁸⁵ Andersen, *Flaggskip i fremmed eie*, 438.

⁸⁶ Ibid, 438.

⁸⁷ Ibid, 438.

⁸⁸ Ibid, 438.

gjenopptatt, og det var også en fordel at det lå halvt ferdige fabrikker og kraftverk etter tyskerne. Dette førte til at Norsk Hydro fikk mulighet til endelig å gjennomføre sin ambisjon om å komme inn på lettmessetall markedet, og vokse til den lettmessetall giganten den er i dag.

Norsk Hydro hadde fått mange fordeler av okkupasjonen, og hadde tjent godt på dette etter krigen. Det at Norsk Hydro ble en krigsprofitør er vanskelig å motsi, men derimot så var den norske aksjonærgruppen som deltok i kapitalutvidelsen de som hadde tjent mest på dette. Oslo-konsortiet fikk beholde sine aksjer etter krigen, selv om de hadde visst at disse investeringene skulle gå til Norsk Hydros deltagelse i Nordisk lettmessetall. Den største deltakeren hadde vært det norske gruveselskapet Orkla, som også hadde tjent gode penger under okkupasjonen på salg av malm til tyskerne. Denne investorgruppen var de som ville tjene mest på Norsk Hydros gjenoppbygging og utvidelse i lettmessetallmarkedet. Storeide kom med et estimat på hvor mye Oslo-konsortiet hadde tjent på aksjene de hadde kjøpt under kapitalutvidelsen. Hun tok utgangspunkt i de 7,9 millionene som gruppen investerte i selskapet i 1941 og når de solgte aksjene i 1971 ville gruppen gjennom utbytte og kurspris ha tjent rundt 118 900 000 kroner på investeringen sin.⁸⁹ Dette vil tilsi at disse var noen av de største krigsprofitørene under okkupasjonen.

Et nytt felleskap rundt en ny historie

Okkupasjonstiden er tiden som ligger nær vår egen, hvor vi fremdeles har levende vitner fra denne tidsperioden. Det som er spesielt for okkupasjonshistorien i Norge er hvordan den har til dels blitt glorifisert, og den har blitt presentert som en kamp mellom ondt og godt. Det var kongen og motstandsfolkene på den ene siden, og Quisling og forræderen på den andre siden. Derimot så var det lite "gråsoner", lite midt imellom. Dette kan tyde på at vi kanskje har et litt unyansert syn på okkupasjonshistorien her i Norge. Dette er et spørsmål Ole Kristian Grimmes tar for seg i to artikler, og hvordan det er et mye mer komplisert bilde når man som historiker skal ta for seg tema innen denne perioden. Jeg skal derfor ta for meg budskapet og argumentene han kommer med i «Hvordan har historieskrivingen om okkupasjonsårene skiftet over tid?» og «Hvor står okkupasjonshistorien nå?». Helt til slutt så skal jeg benytte budskapet til Grimmes og sette dette inn i en relevant kontekst i forhold til Norsk Hydro som et forsøk på å nyansere historien til Hydro.

⁸⁹ Storeide, *Norske krigsprofitører*, 412.

Norsk okkupasjonshistorie har blitt et viktig kapittel i den nasjonale identitet. I norsk historie så er det ofte 4 årstall som kommer frem som de viktigste, det er 1814, 1905 og 1940-1945. Det disse har til felles er at datoene viser eksempler på Norsk løsrivelse fra fremmede makter, og en fremhevet del av den demokratiske utviklingen i Norge⁹⁰. Ole Kristian Grimmes sine artikler bygger på det samme premisset om synet hans på den norske okkupasjonshistorien. Han legger fokus på ‘’ grunnfortellingen’’ til okkupasjonshistorien, der det var en kamp mellom det gode og det onde. Hvor kongen og motstandsmennene var symbolet på det gode og Quisling og hans menn var symbolet på det onde. Der fokuset ble satt på et patriotisk krigs og kamperspektiv. Der nye historier og delfortellinger fra okkupasjonstiden måtte settes innenfor disse rammene, var de gode eller onde? Det er denne problemstillingen han prøver å problematisere, at selv dagens oppfatning av okkupasjonshistorien består av en svart/hvit oppfatning av de historiske aktørene. Det er ikke plass til en gråsoner i fortellingen.

«grunnfortellingen har stadig sin funksjon som en målestokk for de mange nye delfortellingene om okkupasjonshistorien. De gråsonene man gjerne vil ha frem i denne historien, forutsetter at noe ikke er grått, men svart eller hvit. Nyanseringen består i å påvise hvor mye eller lite delfortellingene avviker fra grunnfortellingens dikotomi.»⁹¹

Denne grunnfortellingen ble fort etablert etter okkupasjonen om hvem som hadde vært på rette og den gale siden av historien. Dette var også med på å definere hvem som skulle være med i det nye felleskap i samfunnet. Okkupasjonen hadde vært en felles kamp mot nazistene og nordmennene som hadde hjulpet dem. Det var gjennom landssviksoppgjøret at det ble satt klare linjer om hvem som skulle holdes utenfor. Det var spesielt de som hadde vært medlem i NS. Etter at de som ble dømt for landssvik hadde fullført sin dom, så var det fortsatt vanskelig for samfunnet å tilgi dem og stole på dem. Dette medførte at å snakke om sin NS-fortid var noe man unngikk. Hvor det er fortsatt er vanskelig å inkludere NS medlemmer som likeverdige aktører i den kollektive historien i dag.

Blant de som befant seg på den gode siden av historien så har det blitt en tendens å dele opp æres felleskapet mellom de forskjellige aktørene ifølge Grimmes artikkel. Der hvor mye av æren gikk til motstandsbevegelsene og hjemmefronten. Det har det vært en kamp om dette der

⁹⁰Ole Kristian Grimmes, “Hvordan har historieskrivingen om okkupasjonsårene skiftet over tid?,” *Nytt norsk tidsskrift* vol 37, utgave 3(2020), 283, <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-03-09>.

⁹¹Ole Kristian Grimmes, “Hvor står okkupasjonshistorien nå?,” *Nytt norsk tidsskrift* vol.26, utgave 3-4 (2009), 481, <https://doi-org.ezproxy.uis.no/10.18261/ISSN1504-3053-2009-03-04-23>.

krigsseilerne, kommunistene og kvinner også har jobbet i nyere tid for å få sin del av æren i motstandsarbeidet under krigen.

Et økonomisk perspektiv på okkupasjonshistorien er noe som ofte har blitt lagt til side når man skal se på okkupasjonene, hvor Grimmes kommer frem med «Først i de siste ti-tyve årene har norske forskere med noen tyngde gått inn i den økonomiske historien under okkupasjonen.». En grunn til dette mener han kan være at den økonomiske historien passer ikke inn i grunnhistorien om okkupasjonstiden tidligere. Det å ta inn tvangsarbeidernes viktighet for konstruksjonen av infrastruktur og festninger som kom nordmenn til gode, og hvordan ‘gode’ norske bedrifter samarbeidet frivillig med tyskerne.

I artikkelen «Hvor står okkupasjonshistorien nå?» så kommer Grimmes med tre begreper som han mener kan være med å nyansere historiske aktører i okkupasjonshistorien. Han kommer med begrepene tilpasning, kolabrasjon og motstand.

Grimmes definisjon på tilpasning var at okkupasjonssamfunnet under krigen kom med nye vilkår og betingelser for folk. Dette førte til at folk måtte tilpasse seg disse nye forholdene i samfunnet. Dette var klart i næringslivet og arbeidslivet. Det ble nye behov for varer og tjenester i samfunnet som man måtte tilpasse seg til. Bedrifter la om produksjonen sin for å imøtekomme behovene som den nye okkupanten hadde i mangel på tilgang til de gamle markedene som de hadde før krigen. Arbeidere tok arbeid hvor det var mulig å få en jobb på de tyske anleggsplassene.⁹²

«Begrepet «tilpassing» utelukker ikke samhandling med tyskerne, men samhandlingen er nødtvunget, og den som tilpasser seg, er lite aktiv og initiativrik i forhold til okkupantene. Man tilpasser seg så langt som man føler at det er nødvendig for å holde hjulene i gang, være sysselsatt, skaffe seg en inntekt og ha et levebrød»⁹³

Begreper kollaborasjon blir definert av Grimmes som et aktivt og initiativrikt samarbeid med tyskerne fra norsk side. Der det er samarbeidsviljen hos de norske aktørene som skiller tilpasning og kollaborasjon. Grimmes poengterer også at det som er viktig å forstå med kollaborasjons begrepet er mer nøytralt enn den vanlige forståelsen. Den inkluderer ikke bare

⁹² Ibid, 487.

⁹³ Ibid, 487.

samarbeid som var nasjonalt utilbørlig, men også samarbeid som kunne vurderes nasjonalt forkastelig og nasjonalt forsvarlig. Mye av samarbeidet med tyskerne ble oppfattet som nasjonalt legitimt.⁹⁴

Det siste begrepet er motstand og innebærer alle handlinger som var en opposisjon til okkupasjonsstyre som fulgte en personlig risiko for å bli forfulgt og straffet.⁹⁵

Disse tre begrepene burde forstås som overlappende, hvor mange historiske aktører i det okkuperte Norge kunne befinne seg i under flere av disse begrepene samtidig eller pendlet gjennom dem. Dette kan vi for eksempel se hos arbeidere som jobbet for tyskerne, og samtidig var i motstandsbevegelsen. Gjennom arbeidet sitt så kan man definere det som økonomisk kollaborasjon, mens de samtidig deltok i motstandsbevegelsen og gjorde motstand. Begrepene er ikke bare overlappende, men også vage. Det er ingen klare grenser som gir rom for gråsoner imellom begrepene.⁹⁶ Det er dette Grimmes vil prøve å få frem gjennom introduksjonen av disse begrepene.

«Dette gjenspeiler på sin side nettopp okkupasjonsvirkeligheten. Den var og måtte på forskjellige måter være diffus. I et sensurert og lukket samfunn var ikke karakterenes av alle handlingene like åpenbart som i et åpent samfunn.»⁹⁷

Da kommer det viktige spørsmålet i forhold til denne oppgaven. Hvor kan man definere Norsk Hydro sine handlinger under krigen med bruk av tankene og begrepene til Grimmes? Det som har kommet frem tidligere i oppgaven så vil jeg si at det passer under begrepet kollaborasjon, der de hadde et aktivt samarbeid med okkupasjonsmakten. De viste initiativ og samarbeidsvilje ovenfor dem, men hvorvidt det var et nasjonalt utilbørlig samarbeid med tyskerne er det vanskelig å konkludere om. Lettmetallprosjektet var i prinsippet en fredsinvestering fra Hydros side, der ingen av fabrikkene skulle være driftsklare før krigen var over. De samarbeidet også for det meste med IG Farben som vært en aktiv samarbeidspartner før krigen. Norsk Hydro var også en av de største bedriftene i Norge på denne tiden og hadde mange ansatte, og i 1940-1941 så det ut som at tyskerne skulle vinne krigen. Kan man da

⁹⁴Ibid, 487.

⁹⁵ Ibid, 487.

⁹⁶ Ibid, 488.

⁹⁷ Ibid, 488.

dømme en stor industribedrift for å prøve å sikre seg selv og gjøre det beste av en vanskelig situasjon uten å være etterpåklok?

Konklusjon

Med å ha gått inn i Norsk Hydros historie under andre verdenskrig så har man sett hvor komplisert problemstillingen om å definere hva som var landssvik og ikke var. Når man i begynnelsen av denne oppgaven leste om Norsk Hydro under andre verdenskrig, så kan man synes det var rart at de ikke ble dømt for landssvik. De hadde gjort mye som kan oppfattet som galt. Det er først når man har kommet mer inn i den historiske konteksten om okkupasjonstiden at man kan skjønne at denne perioden ikke var så svart/hvit i forhold til det man kunne tro på forhånd. Det var en uklar grense for hva som var greit å gjøre, og hva som ville bli straffet etter krigen. Det at mange trodde at tyskerne ville vinne krigen førte til at mange var samarbeidsvillige ovenfor dem i begynnelsen. Derfor så ville det være galt å dømme Norsk Hydro med etterpåklokskap, siden de befant seg i en uoversiktlig situasjon. Hvor de til en del hadde greid å binde seg fast til den tyske krigsøkonomien. Når det gjaldt landssviksakene så var det mange politiske faktorer som spilte inn om hva som var mulig å gjøre og ikke. Det å etterforske alle i Norge eller Europa for den saks skyld var ikke mulig eller hensiktsmessig. Det å dømme en historisk aktør med etterpåklokskap er lett, men da kan man lett neglisjerer kompleksiteten av situasjonen de befant seg i sin samtid.

Det som er det viktigste å få ut av denne oppgaven er at Norsk Hydro hadde et aktivt samarbeid med tyskerne under okkupasjonen, og de hadde mye muligheter til å ta selvstendige valg. Dette samarbeidet ga Norsk Hydro og spesielt den Norske aksjonærgruppen store fortjenester. Grunnen til at Norsk Hydro ikke ble dømt for landssvik skyldtes en dårlig etterforskning, der det ble sendt forskjellige signaler fra statlige embeter med erklæringen som ble sendt til USA og Canada. Det siste er at okkupasjonshistorien vi har i dag består av en tanke om at de historiske aktørene dømmes etter en svart/hvit tankegang, som ikke gir rom for å fortelle om de som befant seg i en gråsoner.

Oppgaven har hovedsakelig sett på Norsk Hydro og den økonomiske siden av den norske okkupasjonshistorien. Det er fortsatt mange aspekter rundt Norsk Hydros historie og den økonomiske siden av okkupasjonstiden som trenger å bli forsket mer på. Det finnes ikke så

mye norsk forskning på dette området, og mer forskning kunne ha vært med på å nyansere synet man har på denne perioden i norsk historie.

Kildeliste

Primærkilde:

Riksarkivet. Hnr. 5588 Norsk Hydro-Elektrisk Kvælstoffaktieselskap, Landssvikarkivet, Oslo politikammer. 1945-1950. <https://media.digitalarkivet.no/view/70735/3>

Sekundærkilde:

Andenæs, jøhs. *Det vanskelige oppgjøret*. Oslo: Tanum-Norli, 1979.

Andersen, Ketil Gjølme. *Flaggskip i fremmed eie: Hydro 1905-1945*. Oslo: Pax forelag A/S, 2005.

Boldorf, Marcel, og Tetsuji Okazaki. *Economies under Occupation: The hegemony of Nazi Germany and Imperial Japan in World War II*. New York: Routledge, 2015.

Grimmes, Ole Kristian. "Hvor står okkupasjonshistorien nå? ." *Nytt norsk tidsskrift vol. 26*, utgave 3-4 (November 2009): 480-488. <https://doi-org.ezproxy.uis.no/10.18261/ISSN1504-3053-2009-03-04-23>.

Grimmes, Ole Kristian. "Hvordan har historieskrivingen om okkupasjonsårene skiftet over tid? ." *Nytt norsk tidsskrift vol 37*, utgave 3 (September 2020): 274-287. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-03-09>.

Storeide, Anette H. *Norske krigsprofitører: Nazi-Tysklands velvillige medløpere*. Gyldendal, 2015.